

BOKMELDING

Hellman, Eva. *Vad är religion? En disciplinteoretisk metastudie*. Nora: Nya Doxa, 2011 (155 s.)

Anmeldt av Michael Stausberg

Eva Hellman (f. 1949) er professor i religionshistorie ved Universitet i Uppsala. Hennes publikasjoner handler i all hovedsak om politisk hinduisme (avhandling 1993, Uppsala) og hinduiske gudinner, men hun har også skrevet, bl.a., om nonneinnvielser i theravada-buddhismen. I 2011 utga hun en bok (som jeg har funnet sitert i *Dīn* i 2012) dedikert til et av religionsvitenskapens hovedspørsmål: ”hva er religion?” Hun beveger seg altså inn i forskningslandskapet om religionsdefinisjoner og religionsteorier.

Boken, som inngår i serien Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala (bind 21), har, slik Hellman framstiller det, en dekonstruktiv og en konstruktiv del. Den dekonstruktive delen går ut på å beskrive religionsbegrepets historie og kontekster, den foretar altså en historisering. Den konstruktive delen sikter derimot på hvordan faget (eller ”disiplinen”) kan anvende seg av begrepet eller kategorien (hun bruker begge ord som synonymer [21]) ”på ett metateoretisk medvedet sätt” (20) selv om den har blitt til ”en oprecis paraplyterm” (21) og til tross for dens historie og den pågående kulturelle globaliseringen ”som underminerer anvendbarheten av tidligere avgränsningar” (20). Det er denne målsetningen som står bak bokens bombastiske undertittel ”en disciplinteoretisk metastudie”. Dessverre forklarer Hellman ikke hva hun mener med en ”disiplin”, men hun ser ut til å mene at faget trenger et avgrenset religionsbegrep for sin legitimitet, selv om hun ikke diskuterer hvorfor det skal være slik. Etter min mening burde en bok som ønsker å være en disciplinteoretisk metastudie ha reist akkurat dette spørsmål: Hvorfor har kampen om religionsbegrepet fått en såpass sentral plass i religionsvitenskap når man finner velfungerende disi-

pliner som ikke i like stor grad, om i det hele tatt, er opptatt av å problematisere sine disiplinkonstituerende begrep; tenk på musikkvitenskap, kunsthistorie eller sammenlignende politikk.

Men la oss se hva boken faktisk tilbyr. Den består av tre hovedkapitler. Det lengste ("Förskjuting av betydelse – en begrephistorisk oversikt"; 23–79) er en begrephistorisk oversikt. Hun begynner med en "makrososiologisk" rammefortelling om funksjonell differensiering, refleksivitet og multiple moderniteter. Selve den begrephistoriske gjennomgangen strekker seg fra Cicero til romantikken (30–55), før Hellman skisserer utformingen av religionsvitenskapen i avgrensning til teologi (55–59). Hun skildrer substansielle og funksjonelle religionsdefinisjoner som eksempel på tendensen til å "förtینگliga" religion (64) og den voksende mistroen mot universalistiske forståelser av religion (stikkord er ideologi, ubevisste antagelser, kontekstualitet) samt den konstruktivistiske og feministiske kritikken. Hun kritiserer et "Center of Excellence" ved sitt eget universitet ("The Impact of Religion") for et fravær av refleksjon over den foreteelse som påstås å ha påvirkning (71). Siste delen av dette kapittelet er viet til den postkoloniale kritikken; denne delen er original i og med at hun går inn på et svensk eksempel, kolonisering av Sápmi (73–77).

Det påfølgende kapittelet ("Konkurrerende diskurser om religion"; 81–98) tar utgangspunkt i diskursteorien til Laclau & Mouffe. Hellman mener at ved å snakke om religion som diskurs ser man på religion som et variabelt kognitivt produkt som kan være gjenstand for analyse innenfor ulike akademiske disipliner (84). Hun skiller dessuten mellom to europeiske diskurser om religion: en sekulær og en holistisk. Den førstnevnte drar klare skillelinjer mellom en verdslig og en ikke-verdslig sfære, mellom gud(en) og mennesket, mens den sistnevnte vegrer seg for å begrense religion til noe ikke-verdslig, metafysisk og til noe som er en privatsak.

I begynnelsen av det siste kapittelet ("En heuristisk avgränsning av kategorin religion"; 99–129) uttaler Hellman seg mot en genealogisk feilslutning. Hun mener at man bør holde fast ved religionsbegrepet, og argumenterer for at man ikke vinner noe ved å gå over til andre, al-

ternative begrep (101). Hun advarer mot å ta i bruk den sekulære europeiske diskurstradisjonen som innebærer en sekularistisk ordningsideologi som vil utelukke religion fra lov, vitenskap og politikk (105). Begrepets kontekstualitet gjør at det ikke finnes én riktig begrepsforståelse. Ideologiske, epistemologiske og normative vurderinger bør trekkes inn i begrepsdannelsen. Hellman foreslår et "begrepsnominalistisk utgangspunkt", som forstår religionsbegrepet som et taksonomisk verktøy; hun behandler ikke "religion som något naturligt existerande eller självklart ting utan som ett namn på 'en verklighet vi skär' inte en som 'står ut'" (111, sitat fra Strenski). Hun ønsker seg et heuristisk analytisk begrep som "ett tillfälligt hjälpmedel för att resonera om ett bestämt problem" (112). For Hellman er religion "en berättelsestyp som med hjälp av polen transcendent-immanent formulerar bindande föreskrifter för trosföreställningar, handlingar och värden" (115). Inspirert av Appadurai foreslår Hellman å bruke metaforen *religioscape*, men ut ifra hennes korte resonnement (122f), som ikke bryr seg om å diskutere andre forskere som allerede har anvendt seg av dette begrepet (det er en rekke funn på nettet), var det vanskelig for meg å forstå hva som skiller dette fra språkspill som "religiöst felt" (à la Bourdieu). I siste delen drøfter hun problemet med å avgrense enkelte religioner og trekker veksler på metaforer som familielikheter og diskursive felt. Boken avrundes med "avslutande reflektioner" (130–134) som sammenfatter bokens hovedteser. Boken er dessuten utstyrt med et personregister.

Hellmans bok gir en lettlest oversikt over diskusjonen om religionsbegrepet. En begrensning ligger i det at hun ikke alltid tar høyde for nyere utviklinger i de teoriene eller blant teoretikerne hun går i dialog med. Boken representerer dermed mer diskusjonen slik som den var i begynnelsen av 2000-årene. Av McCutcheon og Fitzgerald, for eksempel, har hun lest tekstene fra 1995–2000, men ikke deres senere, mer radikale, arbeider. Hun henviser ikke til andre diskursteoretiske tilnærminger til religionsbegrepet (for eksempel von Stuckrad). For den postkoloniale kritikken refererer hun til Asad, Chidester og King, men hverken til Abeysekara eller Mandair.

Hellmans løsningsforslag fremstår som forholdsvis konservativt og ambivalent. Hun påstår at hennes begrepspresisering kun er "heuristisk" og gjennom den valgte poststrukturalistiske teorirammen fri fra ontologiske antagelser om religionens eksistens. Men til tross for alle motsatte påstander ser Hellmans begrepsnominalisme ut til å implisere en substansiell religionsteori i den grad hun snakker om aksens transcendent–immanent som grunnleggende for religion som berettelsestype. (Genealogisk sett er det vel Luhmann eller kunnskapssosiologien som står bak denne teoretiseringen, noe Hellman ikke gjør eksplisitt.) Jamfør utsagn som de følgende: "Konstitutiv för de religiösa narrativen är at de spinns runt axelen transcendent–immanent. Det tas för givet att människan kan kommunicera med det transcendenta, som placeras som en modell för utformandet av delar eller helheten av det immanenta" (118). (Her kan man ikke unngå å tenke på Clifford Geertz.) "Axeln transcendent–immanent gör det möjligt för en troende att formulera bindande föreskrifter för i princip varje del av det mänskliga livet från en punkt som stipuleras vara oberoende av varje annan faktor" (118). Selv om hun mener at transendensen ikke finnes som en objektiv realitet (noe som ikke er relevant ut ifra flere teoretiske perspektiv), så peker hun her på en antropologisk realitet (mennesker som av sin natur kan kommunisere med noe som framstår som transcendent); dette danner da et antropologisk fundament for en universalistisk religionsteori. Dette er noe Hellman sannsynligvis ikke vil ha, men det ligger i kortene til hennes resonnement. Hadde hun ønsket en diskursteoretisk begrepsnominalisme burde hun altså ha argumentert annerledes (slik som andre har gjort).

En siste anmerkning. Hellman skriver: "Teoribildning kring kategorin religion fortfar utan tvekan att vara en enkönad verksamhet" (26), altså en mannsdominert geskjeft. Som kvinne og feminist ønsker hun derfor å "identifera kvinnliga humanister, teologer og samhällsvetare som tänkt kring kategorin religion" (26). Disse ord omsettes dessverre ikke i handling. Det er navn som Arjun, Bruce, David, Gavin, Ivan, Jonathan, Peter, Roland, Russell, Shmuel, Talal, Timothy og Wilfred som er referanseforfattere. Visstnok forekommer det også et par

kvinnelige forskere i teksten (Nilüfer Göle, Rosalind Shaw), men merkelig nok ikke slike navn som Ann, Danièle, Ingvild, Kim eller Lisbeth som faktisk aktivt har deltatt i debatten om religionskategorien.